

TO AKTSTYKKER
TIL BELYSNING AF TYPOGRAFERNES LØNFORHOLD
FOR HUNDREDE AAR SIDEN

MEDENS Materialet til Bedømmelse af det typografiske Fags sociale og økonomiske Forhold i den sidste Menneskealder er saa fyldigt til Stede, at man kan følge Udviklingen saa at sige fra Dag til Dag, er det modsatte Tilfældet med tidligere Tidens. Fordums Dages Typografer har ikke haft Adgang til at klarlægge deres Tanker om faglige Interessespørgsmaal udenfor en meget snever Kreds. Meddelelsesmidlerne fattedes dem, idet periodisk udkommende Skrifter med det Formaal at være Samlingspunkt for faglige Drøftelser af forskellig Natur som bekendt først fremkom i det nittende Aarhundredes sidste Trediedel. De faglige Sammenslutningsforhold var ogsaa anderledes end vore Dages. Indtil det attende Aarhundredes Udgang var i Tyskland og de nordiske Lande Bogtrykkerne og deres Medhjælpere traditionsmæssigt tvungne Medlemmer af Byens »hochlöbliche Gesellschaft rechtschaffener Druckerey Kunstglieder«. Da kun absolut tvingende Forhold kunde fritage Medlemmerne for at være til Stede ved Møderne, afgjordes de fleste Sager mundtlig. Skriftlige Udtalelser lod sig af denne Grund indskrænke til det mindst mulige, og Meddelelser om, hvad der rørte sig indenfor en Bys Bogtrykkersamfund, og som havde Interesse for en videre Del af Fagets Udøvere, kom ogsaa hyppigt ad mundtlig Vej til andre Byers retskafne Kunstlemmers Kundskab ved rejsende Svende.

De yderst knappe Oplysninger, der findes om de trinvis ændrede Principer, som i Kunstens første halvjerde hundrede Aar fulgtes ved de typografiske Arbejders Værdiansættelse, maa for de Landes Vedkommende, som maatte underkaste sig tyske Sædvaner, søges i de gamle »Buchdrucker-Ordnungen und Artikel«. Disse Bogtrykker-Ordninger er en anselig Række Tvangsforanstaltninger, med hvilke Raadene i tyske Bogtrykkerbyer ved forskellige Lejligheder søgte at binde *alle* Fagets Udøvere indadtil og udadtil. Frankfurter-Ordnningen af 1573, Nürnberger-Ordnningen af 1673 og Leipziger-Ordnningen af 1701 giver forskellige og fra Forgængerne mere eller mindre stærkt afvigende Regler for Typografernes Lønninger. De ældste af disse Regler gik ud paa, at *alle* typografiske Arbejdere daglig skulde levere et bestemt Maal Arbejde — og dette var, alt iberegnet, ret rigeligt, selv for en 13 Timers Arbejdsdag — for en vis ugentlig Løn, og Raadene forbød paa det strengeste Bogtrykkerne at røre det mindste ved de givne Regler. I Frankfurter-Ordnningen af 1573 afsluttes nemlig Artiklerne om Lønforholdene med følgende Advarsel: »Es soll auch kein Drucker Macht haben abspecificirten Besoldungen mit seine

Gesellen selbst zu steigern oder durch Geschenke und dergleichen Nebenwegen dieser unserer Ordnung vornehmlich in diese Punkte entgegen zu handeln oder deswegen Unserer des Raths ernstlicher Strafe gewärtig sein«. Da Reglerne, som det ses heraf, ikke omfattede Undtagelser med Hensyn til forholdsmæssig Nedsættelse af det daglige Linieantal ved særlig tids-spildende Arbejde, og der vel ogsaa i de Tider maa have været langsomt arbejdende Typografer, som ikke kunde præstere det for Lønnen forlangte Arbejde i Ugen, tør man gaa ud fra, at de interesserede Parter paa dette Punkt ikke har brudt sig synderlig om Raadets Bestemmelser. Nürnberger-Raadets Ordning af 1673 har bedre præciserede Regler for Satsydelsens Omfang, men Principet er ellers det samme som i den hundrede Aar tidligere givne Ordning.

Leipzig-Ordnningen af 1701 indeholder de spæde Kim til vore Dages Værdiansættelse. I Følge denne skulde Sætterne nu for hver fremstillet Form med Mittelskrift have 5 Groschen 4 Pfennige, for hver Form med Cicero 6 Gr. 4 Pf., med Korpus 9 Gr. og med Korpus og Petit blandet 16 Gr. Haandpressernes Trykflade svarede altid til det største foreliggende Trykpapir-Format, nemlig et Ark stort Median; ved en »Form« skal derfor forstås 2 Sider i Folio med Mittel eller Cicero, 4 Sider i Kvart med Cicero, 8–12 Sider i Oktav med Korpus og saa videre. Naar Skriftstørrelse og Kolumnestørrelse var i taalelig Overensstemmelse med Papirformatet, kan Vurderingen for glat Sats ikke siges at være saa uretfærdig som forhen. Men Vurdering efter Arbejdets fra glat Sats afvigende Karakter omtales heller ikke her, og det var ligegyldigt enten Sproget var Tysk eller Latin. Trykkerne skulde med en Lærling som Hjælper ved Formens Indfarvning have 5 Gr. 4 Pf. for hvert Tusind Tryk og det dobbelte, naar de selv maatte indfarve Formen. Trykning med rødt og sort i den samme Form skulde betales som tre Forme, men ellers havde Trykkerne intet Krav paa Godtgørelse af nogen Slags. Arbejdstiden var i Løbet af hundrede Aar nedsat til 12 Timer daglig, fra Kl. 5 Morgen til Kl. 7 Aften, og Kostpengene, saafremt Arbejderne ikke helt var optagne i Principalens Hus, steg ogsaa til det dobbelte, nemlig 1 Thaler ugentlig. Yderligere kunde Svendene i Modsætning til de ældre Ordningers Bestemmelser kræve et ugentligt Forskud paa den fortjente Løn, dog ikke over 12 Groschen (omtrent 1 Krone i vore Penge); Resten af Lønnen skulde staa i Regning hos Principalen til den halvaarlige Afregningsdag ved Paaske eller Mikkelsdag. Leipzig-Ordnningen blev indtil det nittende Aarhundredes Midte det raadende Princip for Arbejdets Værdiansættelse, men selvfølgelig i en gradvis tiltagende Specialisering, der i Datidens typografiske Sprog i Flæng kaldtes »den consensvise Beregning« eller »Beregning pr. Styk«. I begge Tilfælde foregik Værdiansættelsen paa den ligefremme Maade, at Principalen eller dennes Stedfortræder *alene* bestemte, hvor meget Sætteren eller Trykkeren kunde faa for sit Arbejde. Hvorvidt Indsigelser mod grov Vilkaarlighed i Værdiansættelsen, navnlig med Hensyn til Forbigaaelse af Satsens tidsødende Karakter, undertiden har haft praktiske Følger, vides ikke.

Oplysninger om det forretningsmæssige Forhold mellem de københavnske Bogtrykkere og deres Medhjælpere før Organisationstiden for en Menneskealder siden har hidtil ikke foreligget. Arkivsagerne fra det gamle Selskab for retskaffent udlærte og postulerede Bogtrykkere, som muligvis har kunnet give Vink til Forstaaelsen af fordums Dages Lønvilkaar, er formentlig blevne tilintetgjorte, da Medlemmerne efter de middelalderlige Kunstbrugs endelige Aflivelse delte sig i to Grupper uden fælles Tilknytningspunkter. Men da man af danskfødte Bogtrykkes og Bogtrykker-svendens Klager til Øvrigheden i det syttende og attende Aarhundrede véd, at indvandrede tyske Bogtrykkere tvang deres danske Fagfæller til at underkaste sig de tyske Sædvaner, har man kunnet gaa ud fra, at ogsaa de i Bogtrykker-Ordningerne foreskrevne Principer for Arbejdets Værdiansættelse har været de gældende i Kjøbenhavn. Denne Formodning finder Bekræftelse i de paa de følgende Sider gengivne Prislister for Sætter- og Trykkerarbejde i Aaret 1818, som Museumsdirektør *Emil Hannover* for nylig har fundet. Prislisterne viser Leipziger-Ordningens sidste Form for »Beregning pr. Styk« for Satsarbejdernes Vurdering paa Grundlag af Bogstavet *n* blev det raadende.

Uden at have tilegnet sig visse Forudsætninger for Forstaaelsen vil man ved Gennemlæsning af de to Prislister let faa det Indtryk, at de maa være synlige Tegn paa en bilagt Lønkonflikt, der af ukendte Aarsager er gaaet saa stille af, at end ikke Frasagn om den og dens Udfald er naaet til Efterverdenen. Prislisternes Fremkomst skyldes imidlertid ikke aabenlyse Tvistemaal mellem Parterne, og Typograferne har næppe haft Indflydelse paa Udarbejdelsen. De maa skyldes de økonomiske Forhold i Tiden, og disse Forhold var fælles for saa godt som hele den danske Befolkning.

Fra det nittende Aarhundredes Begyndelse led det danske Næringsliv under en langvarig økonomisk Nedgangsperiode, der skyldtes forskellige sammenstødende ulykkelige Omstændigheder, først og fremmest Regeringens uvederhæftige Finanspolitik. I Stedet for i rette Tid at bruge den glimrende Handelsperiode i det attende Aarhundredes sidste Aar til ved passende Skattepaalæg at faa Midler til Møntvæsenets sunde Kredsløb greb man til den forkastelige Udvej at komme over de tiltagende finansielle Vanskeligheder ved at forøge Seddelmængden. Skattereformerne 1802 kunde ikke raade Bod paa Fejlen; Statens Indtægter og Udgifter kom stadig i slettere og slettere Forhold til hinanden. Navnlig i Krigsaarene efter 1807 lod Regeringen Bankerne uophørlig forøge Seddelmængden, for hvilken der selvfølgelig havdes mindre og mindre Dækning. Sølv gled mere og mere ud af den almindelige Omsætning, gik til Udlandet, gemtes i Strømpeskafter af forudseende Folk eller blev opkøbt af Spekulanter. Uordenen i Pengevæsenet blev snart forfærdelig; i November 1810 var Kurantsedlernes Værdi kun en Femtedel af deres Paalydende, Aaret efter en Syvendedel, og i Slutningen af 1812 sank Værdien endda til en Fjortendedel. Embedsmænd med faste Indtægter var saa økonomisk slet stillede, at Regeringen ved Juletid 1811 maatte yde dem et Dyrtidstillæg af 75 pCt. for de første 200 Rd. Kurant, 50 pCt. for de følgende 300 og 25 pCt.

for de øvrige 1200 Rd., som de havde i Løn. Regeringen maatte endelig opgive Ævret; ved Forordningen af 5te Januar 1813 ophævedes de gamle Banker, og i deres Sted oprettedes en Rigsbank, hvis vigtigste økonomiske Rygstød blev en tvungen første Prioritet, den saakaldte Bankhæftelse, der paalagdes alle Landets faste Ejendomme. Samtidig forandredes Kurantmøntfoden, der havde været den gældende siden Christian den Femtes Dage, til Rigsbankmøntfoden. Ved Overgangen til det ny Møntsystem skaffede Regeringen sig paa en nem Maade af med Størsteparten af Statens Seddelgæld. Det hed sig, at Datidens største Krigsgrosserere, de saakaldte *Parvenus*, turde tillade sig den Luksus at tapetsere Væggene i deres »Comptoirer« med Kurantsedler.

Regeringen, der, ogsaa efter at have faaet sin Seddelgæld nedsat, var i vedvarende Penge nød, lod Rigsbanken uophørlig forøge Seddelmængden. Sølv blev en stor Sjældenhed; ved Afslutningen af Rigsbankens første Regnskabsaar i Januar 1814 var Sølvbeholdningen kun 277,236 Rbd., Seddelbeholdningen derimod over 7½ Mill. Rbd. Da det allerede en Maanedstid efter Rigsbankens Oprettelse stod klart for alle Sagkyndige, at en Bank, der var afhængig af Regeringen, ikke vilde kunne føre Landet op af det finansielle Morads, det var nedsunket i, lovede Kongen i et aabent Brev, at Rigsbanken skulde gaa over til at blive et privat Interessentskab. En Oktroikommission blev snart efter nedsat, og i Sommeren 1818 omdannedes Rigsbanken til Nationalbanken. Nationalbanken blev selvfølgelig ikke lige straks den frelsende Magt; Kurserne bølgede i en Del Aar op og ned, men hvert Aar bragte dog nogen Fremgang, og i 1838 stod Nationalbankens Sedler i Pari. Rigsbanken fastsatte to Gange aarlig (1. Februar og 1. August) officielle Kurser for, hvor meget 1 Rigsbankdaler i Sedler indenfor det bestemte Tidsrum skulde gælde lige overfor 1 Rigsbankdaler i Sølv. Denne Regeringskurs fastholdtes lige overfor Ind- og Udbetalinger ved de kongelige Kasser, men i den almindelige Omsætning rettede man sig efter Børskursen, der angav, hvor meget Sedlerne imellem to Børsdage regnedes for, og Børskursen stillede sig altid slettere til Sedlernes Værdi end den officielle.

Uordenen i Pengevæsenet og Krigsaarenes Lammelse af Næringslivet skabte naturligvis brydsomme Tider for den overvejende Del af Befolkningen. Gamle ansete Handelshuse gik til Grunde, og de faa hæderlige Næringsdrivende, hvem det lykkedes at ride Stormen af, blev sjældent senere det, de havde været. Familier, der havde deres Formuer anbragte i Statens Pengerepræsentativer, sank ned i Fattigdom, og Krigen forøgede yderligere Dyrtiden. Dyrtidens Højde skyldtes dog ikke alene Krigen og Statens økonomiske Forlis; ogsaa den samvittighedsløse Spekulation i Statens Nød bidrog til Dyrtiden ved at fremtvinge uhyre Kurssvingninger, og Aagren med de aller nødvendigeste Levnedsmidler, der frembragtes i Landet sely, forøgede den store Befolknings Kamp for at hjærge Føden. Regeringen satte vel Tid efter anden Maksimalpriser for den Fortjeneste, som visse Næringsdrivende maatte beregne sig, men Forbudene blev meget ofte omgaaede. Krisen medførte ogsaa sviende Indskrænkninger i

Priser for Sætterne fra 1 Mai til 1 Aug. 1818.

Octav-Formater.

Rbpenge R. B.

Et Ark Vericon (som Vadens) med 60 Linier paa Spalten	= = =	11 Rd. = Mk.
Et Ark (6 staaende) med 2 Spalter af 46 til 50 Linier paa hver Spalte, eller med blandet Skrift, Corpus og Petit, uden spaltede Sider	= = =	8 Rd. 3 Mk.
Et Ark (3 staaende og 2 liggende) af Corpus med 34 til 38 Linier paa Siden	= = =	5 Rd. 3 Mk.
Et Ark (5 staaende eller 4 staaende og 1 liggende) med 28 til 32 Linier af Corpus eller Cicero	= = =	4 Rd. 4 Mk.
Et Ark (4 liggende) med 30 til 34 Linier	= = =	4 Rd. 2 Mk.
Et Ark (3 liggende 1 staaende) med 27 til 29 Linier	= = =	3 Rd. 5 Mk.
Et Ark (2 liggende og 2 staaende) med 24 til 26 Linier	= = =	3 Rd. 3 Mk.
Et Ark (1 liggende og 3 staaende eller 4 staaende) med 20 til 23 Linier	= = =	2 Rd. 5 Mk.
Mindre Formater, bliver i Forhold til ovenskrevne Priser.		
Poetiske Bærker, eller andre lignende som kan foresalde, i forskjellige Formater, der trykkes mere splendid med saa Linier paa Siden; betales i Forhold til her nedsatte Priser	= = =	2 Rd. 3 Mk.
Arbejder i fremmede Sprog, betales 2 à 4 Mk. mere pr. Ark.		
Duodetsfer betales i Forhold til de ansatte Priser ved Octaverne, som 1½ Ark.		

Qvart-Formater.

Et Ark (10 staaende) med 36 til 40 Linier Corpus eller Cicero	= =	5 Rd. 4 Mk.
Et Ark (9 staaende) med 34 til 36 Linier, samme Skrifter	= = =	4 Rd. 2 Mk.
Et Ark (8 staaende eller 6 staaende og 2 liggende) med 32 til 35 Linier	= = =	3 Rd. 5 Mk.
Et Ark (7 staaende eller 4 staaende og 3 liggende) med 28 til 32 Linier	= = =	3 Rd.
Et Ark Vosøre-Catalog med 28 eller 30 Linier	= = =	1 Rd. 2 Mk.
Et Ark af Dito med 32 til 36 Linier	= = =	1 Rd. 3 Mk.
Et Ark Mægler-Catalog	= = =	1 Rd.
Et Ark Qvart, med grove eller lille Mittel bliver at beregne $\frac{1}{3}$ Deel ringere, end de her ansatte Priser for Qvartformater i Almindelighed.		
Et Ark spaltet Qvart med forskjellige Skriftsorter, f. Ex. som Stats-Calenderen o. s. v.	= = =	8 Rd. 3 Mk.
Andre Arbejder, af spaltet Qvart, bliver Betalingen i Forhold til de ansatte Priser ved Octaverne, efter Udregning af Linierne, som dette er større; f. Ex. et 8vo Ark med 26 Linier paa Siden og en Qvart-Spalte med 34 Linier paa Siden, disse 8 Linier paa hver Spalte udgjør 5 Octavsider; saa bliver Prisen		
= = =	= = =	4 Rd. 3 Mk.

Folio-Formater.

Et Ark betales i saadant Forhold, nemlig: Folio-Colummens Størrelse kvadreret, da bliver Betalingen efter den ansatte Priis ved et 8vo Ark af lignende Størrelse; f. Ex. et Folio-Ark paa (10 staaende eller 8 staaende og 2 liggende) med 60 til 70 Linier, som et Ark 8vo paa (5 staaende eller 4 staaende og 1 liggende) med Corpus eller Cicero Skrift		
= = =	= = =	5 Rd. 4 Mk.
Et lignende Ark med Mittel Skrift	= = =	4 Rd. 3 Mk.
Mindre Folio-Ark, i billigt Forhold herefter.		

Tabeller.

Stor Medians Størrelse, med Overskrift og 6 til 10 Rubrikker for oven og Streger ned ad	= = =	3 Rd. 5 Mk.
Oversform til saadanne Tabeller, betales halv Priis, hvad der gives for Tabellen selv.		

	Kbpenge R. B.
Lignende Tabel paa smaat Median = = = = = = = = = = = =	3 Rd. 5 Mk.
Lignende paa mindre Sorter Skrivpapiir = = = = = = = = = = = =	2 Rd. 5 Mk.
Tabeller, som har vidtloftigere Indretning, eller hvorpaa er mere Byg- gerie, betales i Forhold til den Tid man kan beregne, at en duelig Sætter behøver til at giøre den færdig.	

Smaat Arbeide.

En Folio-Columnne i stort Format (20 til 40 Linier) = = = = =	6 Mk.
En Dito i mindre Format (fra 10 til 40 Linier) = = = = =	4 Mk.
En Quart-Columnne = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk.
En Octavside = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk.
En Sang eller Subskriptionsplan = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk.
En Bjuftbillet eller Adresse = = = = = = = = = = = = = = = = =	3 Mk.
Et Brev paa en Side = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk.
Et Brev paa 2 eller 3 Sider = = = = = = = = = = = = = = = = =	6 Mk.
En Form Apotheker-Signaturer til Flasker = = = = = = = = = = = = = = = = =	8 Mk.
En Form af Dito til Esker = = = = = = = = = = = = = = = = =	7 Mk.
For Forandringer i en Form i Pressen, ved separate Aftryk, som f. Ex. med andre Pagina o. desl. = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Mk.

Priser for Trykkerne fra 1 Mai til 1 Aug. 1818.

Stort Format,

nemlig stort Median, stort Franskpapiir og stort Trykpapiir.

	Kbpenge R. B.
Stort Median: 1000 eller 42 Bøger paa een Side = = = = =	1 Rd. 5 Mk. 8 ß.
Samme Priis for Dplaget imellem 500 og 1000.	
Fra 1 til 500 eller 21 Bøger, paa een Side = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd.
Stort Franskpapiir: 1000 Dplag eller 41 Bøger paa begge Sider = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd. 4 Mk.
Dito 500 Dplag eller 21 Bøger, paa begge Sider, à Formen = = = = = = = = = = = = = = = = =	5 Mk.
Stort Trykpapiir: 1000 Dplag eller 41 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivpapiir, à 1000 = = = = = = = = = = = = = = = = =	8 Mk. 8 ß.
Dito 500 Dplag eller 21 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skriv- papiir, à Formen = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk. 12 ß.
Naar Dplaget overstiger 2000 Ark, betales hele Dplaget pr. 1000	1 Rd. 2 Mk.

Ordinair Format,

nemlig smaat Median, Postpapiir og ordinair Trykpapiir.

Smaat Median eller Postpapiir, 1000 eller 42 Bøger paa een Side = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd. 4 Mk. 8 ß.
Samme Priis for Dplage imellem 500 og 1000.	
Fra 1 til 500 eller 21 Bøger paa een Side = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd.
Ordinair Trykpapiir, 1000 Dplag eller 41 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivp. à 1000 = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd. 1 Mk. 8 ß.
Samme Priis for Dplage 700 til 1000.	
Dito 700 Dplag eller 29 Bøger, à Formen = = = = = = = = = = = = = = = = =	1 Rd. — 8 ß.
Dito fra 1 til 500 eller 21 Bøger, hvoraf 1 til 3 Bøger Skrivp. à Formen = = = = = = = = = = = = = = = = =	4 Mk. 4 ß.
Mægler-Catalog fra 1 til 200 paa Skriv- eller Trykpapiir, à Formen = = = = = = = = = = = = = = = = =	3 Mk. 8 ß.
Naar Dplaget overstiger 2000 Ark, betales hele Dplaget pr. 1000	1 Rd. 1 Mk. 8 ß.
Bed den her ansatte Priis for Dplage, bliver en Undtagelse ved Aviser i Almindelighed.	

Smaat Format

er alt det, som bliver trykt paa Biekube eller mindre Skrivpapiir;

	Rbpenge R. B.
Et Ark med 1000 Dplag eller 42 Bøger, à 1000 = = = = =	1 Rd. 2 Mk.
Samme Priis for Dplage fra 700 til 1000.	
Dito 700 Dplag eller 29 Bøger, à Formen = = = = =	1 Rd. 1 Mk. 8 f.
Dito 500 Dplag eller 21 Bøger, à Formen = = = = =	4 Mk. 8 f.
For Forandring i en Form med Pagina, f. Ex. ved separate Aftryk, for Formen = = = = =	1 Mk.
Naar det separate Dplag overstiger 50 Ark, da betales den halve Priis, som for et Dplag af 500.	
Et Ark Losore-Catalog, med 1, 2 til 300 Dplag, à Formen =	3 Mk. 12 f.
Duodetser betales efter stor 8vo Priiser, i Henhold til Dplagets Størrelse.	

Tabeller.

Stort Median: 1000 Ark, paa een Side = = = = =	2 Rd.
Dito 500 Ark = = = = =	1 Rd. 2 Mk.
Dito fra 1 til 10 Bøger = = = = =	1 Rd.
Smaat Median: 1000 Ark = = = = =	1 Rd. 4 Mk.
Dito 500 Ark = = = = =	1 Rd.
Dito fra 1 til 10 Bøger = = = = =	4 Mk. 8 f.
For Forandring i en Form = = = = =	1 Mk.
Biekube eller smaate Skrivpapiir: 1000 Ark = = = = =	1 Rd. 4 Mk. 8 f.
Dito 500 Ark = = = = =	1 Rd.
Dito fra 1 til 10 Bøger = = = = =	4 Mk. 8 f.
Er et Dplag af en Tabel over 2000, da betales det hele Dplag, hvert Tusind med 8 f. ringere.	

Smaae-Arbeider.

En Folio-Columnne med 1000 = = = = =	1 Rd. 1 Mk. 8 f.
En Dito med 500 = = = = =	4 Mk. 8 f.
En Quart-Columnne med 1000 = = = = =	1 Rd. 1 Mk. 8 f.
En Dito med 500 = = = = =	4 Mk. 8 f.
Et Kiøbmandsbrev paa 2 eller 3 Sider med 500 = = = = =	1 Rd.
En Sang, Subskriptionsplan, eller andet lignende Arbeide, 500 Dplag paa Skriv- eller Trykpapiir = = = = =	4 Mk. 8 f.
Kort-Billetter: 4 Spil eller 200 = = = = =	4 Mk. 8 f.
6 Spil eller 300 = = = = =	5 Mk. 8 f.
8 til 10 Spil eller 500 = = = = =	1 Rd. : — 8 f.

De her ansatte Priiser underkastes ingen Forandring i det løbende Tidrum fra Dato til 1ste August d. A.

Bedtaget i Forsamlingen den 28. April 1818.

Boas Brünnich. Bendixen. Breinholm. Christensen. E. M. Cohen.
 P. H. Höckes Enke. P. D. Kiöpping. J. P. Mandra & Schiött.
 E. Möller. T. E. Rangel. Rostock. C. F. Schubart. For det
 Schultziske Officin Saltoe. Andreas Seidelin. Schlesinger.

Priser for Sætterne fra 1ste August 1818 indtil videre.

Octav-Formater.

Et Ark (3 staaende og 2 liggende) af Corpus med 34 til 38 Linier paa Siden = = = = =	Rbpenge N. B. 4 Rd. 1 Mk.
Et Dito (5 staaende) med 28 til 32 Linier af Corpus ell. Cicero	4 Rd.
Et Dito Bog-Catalog med 34 à 36 Linier = = = = =	3 Rd. 3 Mk.
Et Dito (3 liggende og 1 staaende) med 27 til 29 Linier = = =	3 Rd.
Et Dito (1 liggende og 3 staaende ell. 4 staaende) m. 20 til 23 Lin.	2 Rd. 3 Mk.
Poetiske Bærker, eller andre lignende, som kan foresalde i forskielige Formater, der trykkes mere splendid med faae Linier paa Siden; betales i Forhold til de her ansatte Priser.	
Duodezjer betales, i Forhold til de ved Octaverne anførte Priser, som 1½ Ark.	

Quart-Formater.

Et Ark (8 staaende eller 6 staaende og 2 liggende) med 32 til 35 Linier, af Cicero, eller Corpus = = = = =	3 Rd.
Dito (8 staaende) med lille Mittel eller grove Mittel = = =	2 Rd. 4 Mk.
Dito Løse:Catalog med 28 eller 30 Linier = = = = =	1 Rd.

Folio-Formater.

Et Ark (10 staaende eller 8 staaende og 2 liggende) med 40 til 50 Linier med Cicero eller Mittel = = = = =	2 Rd. 3 Mk.
Dito paa (8 staaende eller mindre Format) betales med = = =	2 Rd.
Dito Mægler-Catalog = = = = =	5 Mk.

Tabeller.

Stort Medians Størrelse = = = = =	2 Rd.
Smaat Medians Størrelse = = = = =	1 Rd. 4 Mk.
Bikube eller mindre Sort Skrivpapiir = = = = =	1 Rd. 3 Mk.
Dverform til saadanne Tabeller, betales halv Priis, hvad der gives for Tabeller selv.	

Smaat Arbeide.

En Folio-Columme i stort Format (20 til 40 Linier) = = =	4 Mk.
Dito i mindre Format (fra 10 til 40 Linier) = = = = =	3 Mk.
Quart Dito = = = = =	3 Mk.
En Sang eller Subskriptionsplan = = = = =	4 Mk.
En Visit-Billet eller Adresse = = = = =	1 Mk. 8 f.
Et Kjøbmands-Brev paa en Side = = = = =	4 Mk.
For Forandring i en Form i Pressen, ved separate Aftryk, som f. Ex. med andre Pagina og deslige = = = = =	8 f.

Priser for Trykkerne fra 1 August 1818 indtil videre.

Stort Format,

Stort Trykpapir: 1000 Dplag eller 41 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivpapir, à 1000	= = = = =	1 Rd. 2 Mk.
Dito, 500 Dplag eller 21 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivpapir, à Formen	= = = = =	4 Mk. 8 ß.

Ordinair Format,

Ordinair Trykpapir, 1000 Dplag eller 41 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivpapir	= = = = =	1 Rd.
Dito, 500 eller 21 Bøger, hvoraf 1 à 2 Bøger Skrivpapir	= = = = =	3 Mk. 8 ß.
Mægler-Catalog fra 1 til 200 paa Skriv- eller Trykpapir, à Formen	= = = = =	2 Mk.
Et Ark Løse-Catalog med 1, 2 til 300 Dplag, à Formen	= = = = =	3 Mk.

Smaat Format,

er alt det, som bliver trykt paa Bifube eller mindre Skrivpapir.

Et Ark med 1000 Dplag eller 42 Bøger à 1000	= = = = =	1 Rd. 2 Mk.
Dito 500 eller 21 Bøger, à Formen	= = = = =	4 Mk. 8 ß.
For Forandring i en Form med Pagina, s. Ex. ved separate Aftryk, for Formen	= = = = =	8 ß.

Tabeller.

Bifube eller smaat Skrivpapir, 1000	= = = = =	1 Rd. 2 Mk.
Dito 500	= = = = =	4 Mk.
Dito fra 1 til 10 Bøger	= = = = =	4 Mk.

Smaae Arbeider.

En Folio-Columme med 1000	= = = = =	1 Rd.
Dito med 500	= = = = =	3 Mk. 8 ß.
En Quart-Columme 1000	= = = = =	1 Rd.
En Quart-Columme med 500	= = = = =	3 Mk. 8 ß.
En Sang, Subskriptionsplan eller andet lignende Arbeide, 500 Dplag, Skriv- eller Trykpapir	= = = = =	4 Mk.
Bist-Billetter, Addresser og Stemmesedler fra 50 til 300	= = = = =	3 Mk.

Bedtaget i Forsamlingen den 3die Septbr. 1818.

Bendixen. Brødrene Berling. Bording. B. Brünnich. C. Græbe.
I. H. Höecke. P. D. Kiöpping. B. Möller. T. E. Rangel.
C. F. Schubart. For det Schultziske Officin, Saltoe.
Andreas Seidelin. Schlesinger.

Omsætningsforholdene. De typografiske Hjælpekassers Historieskriver, A. J. Glasmacher, optegner for 1813, at »den største Deel af mine Medbrødre vare udsatte for Mangel paa tilstrækkeligt Erhverv, nogle aldeles brødløse.« Det ved direkte eller indirekte Deltagelse i Kaperi og ved skændig Udnyttelse af Statens og deres Medborgeres Nød skabte nye Pengearistokrati bragte vel nogen Gang i Omsætningen, men denne kom dog kun enkelte Samfundskredse tilgode. De nybagte Herskaber anskaffede sig Lyststeder, Køretøjer, kostbare Møbler, Malerisamlinger og undertiden ogsaa Biblioteker, og til disse Førmaals Fremme var adskillige Næringsdrivendes Medhjælp nødvendig. Det hed sig den Gang, at Haandværkerne alene af alle Næringsdrivende havde ublu Fortjeneste, men hvor lidt dette, i alt Fald for Bogtrykkernes Vedkommende, havde Rod i Virkeligheden, fremgaar af et Ordskifte om Datidens Bogpriser i to af de mest udbredte kjøbenhavnske Blade. I Dagbladet »Dagen« for 3. November 1813 ankede en Indsender, der synes at have hørt til Embedsstanden, over de stadig højere Bogpriser, som navnlig følte haardt af Forældre med skolesøgende Børn. Dette Angreb paa Boghandlerstanden blev i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« for 9. November s. A. imødegaaet ved følgende Oplysninger om de væsentligste Grunde til Bøgernes tiltagende Fordyrelse i Krigsaarene:

»I Aaret 1807 kostede en Bog paa 40 Ark at oplægge, naar deraf skulde trykkes et Oplag af 1000 Expl.:

80 Ris Trykpapir à 1 Rd.	80 Rd.
Trykkerlønnen à 4 Rd. Arket.	160 —
	<hr/>
	240 Rd.
I Aaret 1813 koster 80 Ris Trykpapir à 82 Rd.	6,560 Rd.
40 Ark at trykke à 150 Rd.	6,000 —
	<hr/>
	12,560 Rd.«

En Fordyrelse af 3750 pCt. paa Trykningen af en Bog synes at være et ualmindelig hæsligt Eksempel paa Graadighed, men gaar man Tallene kritisk efter, viser det sig, at der i Virkeligheden ikke har været økonomisk Fremgang for Bogtrykfacet i de mellemliggende Aar. I Aaret 1807 kostede et givet Ark i Trykningsomkostninger 4 Rd. Kurant, men da Kursen var 150, fik Bogtrykkeren i Virkeligheden kun 2 Rd. 4 Mark i Sølv pr. Ark, og dette Beløb var det samme som 6 Rigsbankdaler 1 Mark 10 Skilling i Sølv i November 1813. I Aaret 1813 kostede det samme Ark i Trykningsomkostninger 150 Rd. Kurant i Sedler, men da Kurantsedlerne ved Møntforandringen blev nedsatte til $\frac{5}{48}$ af deres oprindelige Værdi, fik Bogtrykkeren i Virkeligheden kun 25 Rigsbankdaler i Sedler pr. Ark. I November s. A. var Kursen paa Rigsbanksedlerne 800, hvorved de 25 Rigsbankdaler yderligere nedsattes til 6 Rbd. 1 Mark 8 Skilling i Sølv. Den reelle Forskel i Trykningsomkostningerne androg saaledes kun 2 Sk. pr. Ark, som Bogtrykkeren endda fik *mindre* i Aaret 1813 end seks Aar tidligere. Den virkelige Værdimaaler for Typografernes Arbejdsløn skulde selvfølgelig ogsaa være Sølvværdien, men da Sølv, som foran berørt, ikke

mere fandtes i Omløb, maatte Lønnen med visse korte Mellemrum omregnes efter Sedlernes Stigen og Falden i Værdi. Nationalbankdirektør *Marcus Rubin*, der bedre end nogen anden kender hine Dages økonomiske Foreteelser, har været saa venlig at gennemgaa begge Prislister, og Resultatet af Undersøgelsen foreligger i følgende Udtalelser:

»Med Forbehold af Fejltagelser faar jeg for følgende *ensartede* Poster nedenstaaende Priser i *Mark*:

For <i>Sættere</i> :	Vedtaget i		For <i>Trykkere</i> :	Vedtaget i	
	April	Septbr.		April	Septbr.
Oktav-Ark med 34—38 Linier paa Siden	33	28	Stort Format, Oplag 1000	8,5	8
Oktav-Ark med 28—32 Linier paa Siden	28	24	do. » 500	4,75	4,5
Kvart-Ark med 32—35 Linier paa Siden	23	18	Ord. Format, » 1000	7,5	6
Folio-Kolumne, stort Format (20—40 Linier)	6	4	Smaat » 1000	8	8
Folio-Kolumne, mindre Format (fra 10—40 Linier)	4	3	do. » 500	4,5	4,5
Kvart-Kolumne	4	3	Forandringer	1	0,5
Sang	4	4	Tabeller, Bikube, 1000 Ark	10,5	8
Visit-Billet	3	1,5	do. » 500 »	6	4,5
Forandringer	1	0,5	do. » 1—10 Bøger	4,5	4
			Folio-Kolumne, Oplag 1000	7,5	6
			do. » 500	4,5	3,5
			Kvart-Kolumne, » 1000	7,5	6
			do. » 500	4,5	3,5
			Sang	4,5	4
Tilsammen	106	86	Tilsammen	84	71

For Sætterne er Gennemsnitsprisen altsaa nedsat fra 106 til 86, d. e. med 18,9 pCt., for Trykkerne fra 84 til 71, d. e. med 15,5 pCt., tilsammen fra 190 til 157, d. e. med 17,7 pCt. — Det er klart, at Tilfældigheder kan her spille ind, og naar nogle af Priserne ikke er nedsat, kan det simpelthen hidrøre fra, at man i Løbet af Sommeren har set, at de var for lave, og at man derfor ikke har villet nedsætte dem, men har bevaret det højere Niveau, andre Sats er man sat lavere ned, end der svarer til Gennemsnittet.

Naar De nu spørger, om der virkelig var »saa væsentlige økonomiske Fluktuationer«, at Prisedgangen paa $\frac{1}{6}$ à $\frac{1}{5}$ kan forklares, er Svaret herpaa: ja.

Et hundrede Specier i Sølv var til pari = to hundrede Rigsdaler i Sølv og skulde, hvis Sedler havde været saa gode som Sølv, ogsaa været = 200 Rigsdaler i Sedler. Men for at faa 200 Rigsdaler i Sølv maatte man i April 1818 give ca. 310 Rigsdaler i Sedler — medens Parikursen var 200, var Kursen i April altsaa 310 (der betaltes i Sedler efter deres Paalydende, »Navneværdi«, jfr. »N. V.« over Listerne fra April) —, derimod havde Kursen bedret sig saaledes i September, at den da kun var 250, d. e. en Nedgang af 19,4 pCt. Da Betalingen, som sagt, altid skete i Sedler efter deres Navneværdi, er det klart, at naar man i September kunde faa 100 Specier i Sølv for 250 Rigsdaler, medens man i April havde maattet give 310, rettede man sine Priser derefter. Man lod Sætter- og Trykkerpriserne gaa ned med 18 pCt., da Kursen bedredes tilsvarende (med 19 pCt.). Det slaar endog (som sagt, vel en Smule tilfældigt) forbausende godt til.«

Ved Sammentælling af de Arbejdspriser, som findes i begge Lister, viser det sig altsaa, at Gennemsnittet for Nedsættelserne er i god Overensstemmelse med den fastsatte Kurs, men Priserne paa de enkelte Arbejder er

tagne paa Slump, enkelte forhøjede, nogle omkring det normale og andre meget formindskede. Den tabellariske Oversigt over Prisforandringerne i Løbet af tre Maaneder, beregnet saavel i Procenter som efter Kurs 250, viser Vilkaarligheden i Bogtrykkernes Værdiansættelse af de forskellige-artede typografiske Arbejder.

Det har været en mager Trøst for de Sættere, hvis Arbejds løn efter Prislisten for August og indtil videre blev forringet med nogle Skilling pr. Ark, at enkelte af Kollegerne paa samme Arbejdssted opnaaede en lille Lønforbedring paa deres Bekostning, saa meget mere som Tabet let kunde komme til at strække sig over et længere Tidsrum. At »staa alene i Værket« var nemlig i gamle Dage lige saa almindeligt for Sætterne som det nu er sjældent. Det var heller ikke Sædvane i de Tider, da »Beregning pr. Styk« var det eneste gældende Princip, at Typograferne skulde se smaa- ligt paa de Værdiansættelser, de ingen Indflydelse havde paa. Alle Arbejds- priserne afrundedes opefter eller nedefter, mest vel det sidste, og 4 Skil- ling var det mindste, der regnedes med. Indtil en Cicero bredere Format og indtil fire Linier mere paa Kolumnerne berettigede ikke til en højere Satspris. I den første Prisliste blev der for spaltet Sats i Kvartformat til- staaet Sætterne en Godtgørelse, naar Spalternes Længde var mindst otte Linier større end paa en Oktavkolumne med den samme Formatbredde. Forskellen i Linieantal skulde altsaa paa det dobbeltspaltede Kvartark andrage mindst fem Oktavsider, inden Sætteren var berettiget til at faa en lidt højere Betaling for Kolumnen. Denne Godtgørelse maa imidlertid have vist sig at være et for radikalt Brud paa en smuk gammel Tradition, thi den er strøgen i den sidste Liste. Arbejds lønnen for visse *accidentia* synes ogsaa, især for Sætternes Vedkommende, at have bundet i en Tra- dition, som det var vanskeligt at slippe. Uanset de vekslende Konjunk- turer var Satsprisen for en firesidet Sang, en Auktionsplakat, en Subskrip- tionsplan og et Cirkulære i Kvart endnu i min Læretid i Tredserne den samme som i 1818, nemlig 3—4 Mark. Men disse Accidenser var ikke i alle Bogtrykkerier ensbetydende med »Svinesteg«. Naar f. Eks. en Sang gik paa en langstrakt Melodi som »Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden«, og indeholdt mindst en halv Snes Vers, altsaa ikke bød Sætte- ren særlige økonomiske Fordele, skænkedes Arbejdet til en Sætter, i mod- sat Fald hørte det ufravigelig ind under Lærlingenes Arbejdsomraade.

Hvorvidt de gengivne Prislistes har haft Forgængere, eller om de enkelte Principaler før April 1818 har reguleret Arbejds lønnen efter deres personlige Skøn, det vil sige: paa en mere eller mindre til deres Arbejdes Fordel grundet Udregnen af Gennemsnitskursen siden sidste Opgørelse, foreligger der ingen Oplysninger om. Men visse Uoverensstemmelser i de to Pris- lister tyder dog paa, at Prislisten for Maj—August er det første Forsøg paa at faa et Samarbejde i Stand mellem Bogtrykkerne med det Formaal for Øje, at fastsætte ensartede Priser for de almindeligst forekommende Ar- bejder. Hverken Principaler eller Typografer var paa den Tid organise- rede. Naar der forelaa Spørgsmaal af almindelig Interesse, indkaldtes Kollegerne til »Forsamling« ved Løbesedler, bragt fra Sted til Sted ved

SAMMENLIGNENDE OVERSIGT OVER PRISLISTERNES FÆLLES POSTER	Prislisten						Procent- Forskel i Priserne	Priserne beregnet efter Kurs 250		
	fra 1. Maj til 1. Aug.			fra 1. Aug. og videre						
	Rd.	Mk.	Sk.	Rd.	Mk.	Sk.	pCt.	Rd.	Mk.	Sk.
SÆTTERARBEJDE										
Oktavark (3 staaende 2 liggende), 34—38 Linier .	5	3	»	4	4	»	÷ 15,2	4	2	10
do. (5 st. eller 4 st. 1 ligg.), 28—32 Linier .	4	4	»	4	»	»	÷ 14,3	3	4	10
do. (3 liggende 1 staaende), 27—29 Linier .	3	5	»	3	»	»	÷ 21,7	3	»	9
do. (1 ligg. 3 st. eller 4 st.), 20—23 Linier .	2	5	»	2	3	»	÷ 11,8	2	1	12
Kvartark (8 st. eller 6 st. 2 ligg.), 32—35 Linier .	3	5	»	3	»	»	÷ 21,7	3	»	9
do. Løsøre-Katalog, 28—30 Linier .	1	2	»	1	»	»	÷ 25,0	1	»	8
Accidens: Foliokolumne, stort Form., 20—40 Lin.	1	»	»	4	»	»	÷ 33,3	»	4	14
do. do. mindre » 10—40 Lin.	»	4	»	3	»	»	÷ 25,0	»	3	4
do. Kvartkolumne	»	4	»	3	»	»	÷ 25,0	»	3	4
do. Sang eller Subskriptionsplan	»	4	»	4	»	»	+ 19,4	»	3	4
do. Cirkulære paa én Side	»	4	»	4	»	»	+ 19,4	»	3	4
do. Visitbillet eller Adresse	»	3	»	1	8	»	÷ 50,0	»	2	7
Tilsammen	26	1	»	21	2	8	÷ 18,2	21	»	15
TRYKKERARBEJDE										
Stort Trykpapir, Opl. 1000, 1—2 Bøger Skrivpap.	1	2	8	1	2	»	÷ 5,9	1	»	14
do. » 500, 1—2 » »	»	4	12	»	4	8	÷ 5,3	»	3	14
Ord. Trykpapir, » 1000, 1—2 » »	1	1	8	1	»	»	÷ 20,0	1	»	1
do. » 1—500, 1—2 » »	1	»	»	3	8	»	÷ 41,7	»	4	14
Mægler-Katalog, » 1—200, Skriv- ell. Trykpapir	»	3	8	»	2	»	÷ 42,9	»	2	14
Bikube eller smaat Skrivpapir, Oplag 1000	1	2	»	1	2	»	+ 19,4	1	»	8
do. do. do. » 500	»	4	8	»	4	8	+ 19,4	»	3	11
Løsøre-Katalog, Oplag 1—300.	»	3	12	»	3	»	÷ 20,0	»	3	1
Forandringer i Pressen	»	1	»	»	8	»	÷ 50,0	»	»	13
Tabeller, Bikube eller sm. Skrivpapir, Oplag 1000	1	4	8	1	2	»	÷ 23,8	1	2	8
do. do. » do. » 500	1	»	»	4	»	»	÷ 33,3	»	4	14
Accidens: Foliokolumne, Oplag 1000.	1	1	8	1	»	»	÷ 20,0	1	»	1
do. do. » 500	»	4	8	»	4	8	+ 19,4	»	3	11
do. Kvartkolumne, » 1000.	1	1	8	1	»	»	÷ 20,0	1	»	1
do. do. » 500.	»	4	8	»	3	8	÷ 22,2	»	3	11
do. Sang ell. Subskriptionsplan, Opl. 500	»	4	8	»	4	»	÷ 11,1	»	3	11
Tilsammen	15	2	8	12	4	»	÷ 17,3	12	3	3

Bud. Saaledes har det sikkert ogsaa været i disse Tilfælde. Kjøbenhavn havde i Aaret 1818 22 Bogtrykkere, af hvilke de 18 sendte Repræsentanter eller var selv til Stede ved den ene eller begge Forsamlinger, medens fire (Thiele, Lund, Popp og Bonnier) ikke har deltaget.

Ved en kritisk Gennemgang af begge Prislister faar man en sikker Forstaaelse af, at den Reformiver, der præger den første, betydeligt er afsvalet i den sidste Liste. Baade Sætternes og Trykkernes Lønsatser er forandrede, skønt Trykkernes Arbejde i gamle Dage ikke paa langt nær udviste saa mange Forskelligheder som nu og derfor lettere lod sig omsætte i Tid end Sætternes Arbejde, hvis mere eller mindre tidsødende Karakter altid har været og altid vil blive vanskelig at bedømme. Den i den første Liste dæmrende Erkendelse af, at Sætterne for visse Satsarter havde et billigt Krav paa højere Betaling, er enten stærkt indskrænket eller helt opgivet i den sidste. Saaledes har den første Liste tidligere ukendte Godtgørelser for Sats i fremmede Sprog og for blandet Sats, ganske vist blandet i betydelig Grad, »som f. Ex. Stats-Calenderen«, der er strøgne i den sidste, og Godtgørelserne for Tabelsats er i den sidste Liste saa stærkt nedsat,

med over 50 pCt., at de i de fleste Tilfælde maa have været betydningsløse. Det er jo ikke udelukket, at enkelte Bogtrykkere ogsaa efter den 1ste August har ydet »consensvise« Godtgørelser for de nævnte Satsarter; men da der ikke stod noget derom i den sidste Prislister, har de ingen virkelig Forpligtelse haft dertil.

Af Dateringen paa Prislister fra August og indtil videre fremgaar, at Bogtrykkerne endnu paa den Tid kun holdt Afregning med deres Medhjælpere én Gang maanedlig, og at man ikke tog det saa nøje med Afregningsdagen viser den Kendsgerning, at da Forsamlingen først har vedtaget Prislister den 3die September — Cancelliet havde allerede den 30te Juli bekendtgjort Kursen for August og September — kan Typograferne ikke have alleveret deres Regnskabsbøger for August før Dagen efter Forsamlingen.

Sætternes Lønningsforhold udviser for øvrigt i mere end et halvt Aarhundrede en negativ Udvikling. Jeg ejer en kvitteret Maanedesregning, som en Sætter A. Lund hos J. F. Schultz har skrevet i December 1802. Af denne Regning fremgaar, at Rahbeks »Den danske Tilskuer« kostede 8 Mark Kurant pr. Ark i Sætterløn. Formatbredden er 3 liggende 1 staaende, og der er 27 + 1 Linie skudt Sats paa Siden. I 1802 stod Kurantsedlerne i Pari, altsaa stemmer de 8 Mark (125 Daler Kurant = 100 Sølvspecier) med 2 Rbd. 13 Sk. i Sølv 1813. Efter foranstaaende Prislister fra Maj til August 1818 betaltes der for et Ark med samme Formatbredde og 27—29 Linier paa Siden 3 Rbd. 5 Mark i Sedler; Kursen paa Sedlerne var i April 310, altsaa reduceredes de 3 Rbd. 5 Mark til 2 Rbd. 2 Mark 13 Skilling i Sølv — 2 Mark mere end der blev betalt for Arbejdet i 1802. Efter Typografernes mislykkede Strejke i 1848 indførtes efterhaanden Beregning pr. 1000 n; i det Berlingske Bogtrykkeri betaltes der indtil 1857 10 Skilling pr. 1000 n, men de andre kjøbenhavnske Bogtrykkere kunde ikke strække sig over 7—9 Skilling. Regnestykket for et Satsarbejde, svarende til »Den danske Tilskuer«, er nu meget simpelt: $17\frac{1}{2}$ Cicero = 21 Korpusgevierter = $42 n + 4$ Skydelinier = $46 n$ pr. Linie. 27 Linier + Kolumnetitel = 28 Linier. Det bliver 1288 n pr. Kolumne, 20,608 n pr. Ark. $\times 10$ Skilling = 2 Rd. 14 Skilling. Sætterne hos Berling har altsaa i Tiden fra 1848—57 faaet den samme Betaling for deres Arbejde som Sætteren hos Schultz over et halvt Aarhundrede tidligere; for de øvrige kjøbenhavnske Sættere var der Tilbagegang.

Usikkerhed og Vilkaarlighed præger de typografiske Arbejds- og Aflønningsforhold i gamle Dage, det vil sige: inden Fagets Udøvere sluttede sig sammen efter skarpt afgrænsede Linier til Forsvar for eller Opnaaelse af det, Parterne med forskellig Begrundelse kalder deres helligste Interesser. Indtil henimod det attende Aarhundredes Slutning var, som tidligere berørt, alle »retskafne Kunstforvandte«, Principaler saavel som Svende, tvungne Medlemmer af Byens faglige Samfund. Saavidt man véd, indskrænkede disse Sammenslutningers Formaal sig til, foruden Understøttelsessager, at omfatte den strænge Udøvelse af visse udvendige Former. Bogtrykkernes Ønske om at købe saa billigt som muligt mødtes ikke af Ty-

pografernes Krav om at sælge saa dyrt som muligt. »Bogtrykkerherren« var i og udenfor Forsamlingen et ophøjet Væsen, som ved enhver Lejlighed, der tilbød sig, fra hans Svendes Side gjordes til Genstand for en Kultus, der i vore respektløse Dage synes uforstaaelig. De Uoverensstemmelser, der i Kunstbrugenes Tider kunde komme Bogtrykkerne og deres Medhjælpere imellem, hidrørte, saavidt vides, kun fra Forseelser mod de traditionelle Sædvaner, som f. Eks. naar en Bogtrykker havde indladt sig paa Ting, der efter de retskafne Kunstforvandes Mening var Faget uanstændig og kunde bringe dets Udøveres Anseelse »in Schimpf und verkleinernde Nachrede«, eller naar han i et ophidset Øjeblik havde undladt at iagttage de sirlige Former i Omgangstonen, som var en vedtagen Skik mellem den berømmelige Bogtrykkerkunsts Dyrkere. Slige Udvendigheder kunde undertiden medføre stærk Bevægelse i Andedammen. Krav om ordnede Lønforhold fremkom derimod første Gang herhjemme i December 1848.

Før Organisationstiden anerkendte Bogtrykkerne ingen Forpligtelser overfor deres Medhjælpere i Tilfælde af, at de ikke formaaede at skaffe dem fuld Beskæftigelse. I over fire hundrede Aar var Typograferne saa at sige klistrede til et Trykkeri et halvt Aar ad Gangen, fra Paaske til Mikkelsdag eller omvendt; fra omkring 1780 og i alt Fald til efter 1818, da de her gengivne Prislister saa Lyset, var Stavnsbaandets Varighed dog nedsat til en Maaned. Medens Typograferne var bundne til Pladsen under hele den Periode, der i Tiden for deres Vedkommende var gældende Overenskomst, kunde Bogtrykkerne afskedige dem uden Varsel, naar de af en eller anden Grund ønskede at skille sig af med dem. At have Plads betød derfor langt fra, at et taaleligt Udkomme var sikret indenfor det givne Tidsrum. Naar Arbejdet, for blot at tage et Eksempel, flovede af, maatte den stavnsbundne finde sig i uden Godtgørelse at vente til Principalen atter havde hans Tjeneste behov. Selv om en Typograf under en flov Periode havde Udsigt til at faa Arbejde paa et andet Trykkeri, maatte han forsage dette, naar hans Principal ikke var ham velvillig stemt og nægtede at løse ham af Tjenesten. Bogtrykkeren kunde derimod fordre, at den arbejdsledige daglig fremstillede sig paa Værkstedet for at høre, om der i Dagens Løb var Udsigt til Beskæftigelse. Til Gengæld kunde Typograferne i travle Perioder faa Lov til uden Godtgørelse for Overarbejde at fremme Principalens Interesser ved at staa ved Kassen eller Pressen Dag og Nat, Hellig og Sogn.

Sætterne havde ikke opfyldt deres Forpligtelser alene ved at fremstille et teknisk forsvarligt udført Satsarbejde for den Løn, Principalen vurderede det til, eller for den Pris, som den blotte Udtælling af Antallet af n gav. Indtil ind i Halvfjerdserne maatte baade Sættere og Sætterlærlinge holde sig med Kolumnesnore. Sætteren maatte selv besørge Satsens Aftrækning i saa mange Aftryk, som Forfatteren ønskede det, og undertiden selv aflevere Aftrykkene paa dennes Bopæl. Sætteren maatte yderligere uden Godtgørelse rette 3–4 Korrekturer, af hvilke de første ikke sjældent betød halv Omsætning, skyde Satsen ud til Tryk, lægge Format

i og løse Kolumnesnoren af. Naar Formen var trykt, maatte han atter binde sin Sats ud og rydde Sluttebordet. Og endelig var han pligtig til, naar et Værk var fuldført, at rømme det tilbageblevne fuldstændig op, skyde Linierne ud, tage Udgangslinier og Kolumnetitler bort og pille alle Spatieringer, fremmede Skrifter og Tegn ud, binde den skære Sats ud i Stykker paa ca. 10 staaende og endelig, naar Satsen var tør, slaa Papir om Kolumnerne og skrive udenpaa Pakkerne, hvilken Skrift de indeholdt. Opfyldelsen af disse yderliggaaende Krav betød i Aarets Løb adskillige Arbejdsdage uden Godtgørelse.

Man maa beundre fordums Dages Typografer for den Alvor, hvormed de, til Trods for teknisk mangelfuldt Arbejdsmateriale og de foran omtalte slette økonomiske Livsvilkaar, Faget bød dem, gennemførte de Opgaver, der stilledes dem. — I Modsætning til de her skildrede trange Kaar, som Bogtrykket levede under for et Hundrede Aar siden, oplyser den efterfølgende Afhandling om den kortvarige, men mærkelige Blomstring dansk Bogarbejde oplevede i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Denne foregik under Ledelse af højtstaaende, for Boghaaandværket stærkt interesserede Mænd, der stillede den Række dygtigt arbejdende Trykkerier, som Kjøbenhavn da ejede, smukke og betydelige Opgaver. — Nutidens Typografer har mere fuldkomment Arbejdsmateriale og bedre betryggede Arbejdsforhold. Maatte fordums Dages Stræben efter at yde det bedste atter blive almindelig for det typografiske Fags Udøvere!

Emil Selmar.

